

Harran İlahiyat Dergisi | Harran İlahiyat Journal

Sayı/Issue: 51, Haziran/June 2024, 67-84
https://dergipark.org.tr/tr/pub/hij/issue/85067

ISSN 2791-6812

Sövmeyi ve Lanet Etmeyi Yasaklayan Hadisleri Doğru Anlamak

Understanding the Hadiths That Prohibit Cussing (Sabb) and
Malediction (La'n) Correctly

Yazar Bilgisi Author Information

Abdurrahman ECE

Doç. Dr., Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Siirt, Türkiye
Assoc. Prof., Siirt University Faculty of Theology, Siirt, Türkiye
arahman1977@hotmail.com , www.orcid.org/0000-0001-9755-789X

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Yayın Etiği Publishing Ethics	Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Makale, çift taraflı kör hakemlik yöntemiyle en az iki hakem tarafından incelenmiştir. This article has been scanned by iThenticate software and no plagiarism detected. It has been examined by at least two referees using double sided blind refereeing method.
Finansman Funding	Yazar, bu çalışma için herhangi bir dış fon almadığını beyan eder. Author declares that he get no any external funding for this study.
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazar bu çalışmayla ilintili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder. Author declares that there is no any conflict of interest related to this study.
DOI	https://doi.org/10.30623/hij.1312471
Geliş Tarihi / Received	Kabul Tarihi / Accepted
9 Haziran/June 2023	16 Mayıs/May 2024

Öz

Hadisleri doğru anlamak, geçmişte olduğu gibi bugün de hadis ilminin önemli problemlerinden biridir. Bunun sebeplerinden biri birbiriyle muâriz gibi görünen hadislerdir. Bu tür hadislerle karşılaşan Müslümanlar, hadisleri doğru anlamakta sorun yaşayabilmektedirler. İlk dönemlerden beri âlimler bu tür hadislerin doğru anlaşılması için çeşitli çalışmalar yürütmüş ve bunun için bazı yöntemler geliştirmiş olsalar da konunun halen gündemde olması bu alanda yeni çalışmaların yapılması gerektiğini göstermektedir.

Bu çalışmanın amacı birbiriyle çelişir gibi görünen “sebb” ve “la’n” konusundaki hadislerin arasındaki teâruzu gidermektir. Çalışmanın kapsamı “sebb” ve “la’n” hadisleriyle sınırlıdır. Bu konudaki hadislerin doğru anlaşılmasında karşılaşılan güçlükler ve aralarında hakikatte bir teâruzun olup olmadığı gibi toplumun gündemini meşgul eden sorular, konunun araştırılmasını gerektirmiştir. Çalışmada tespit ve tahlil yöntemi uygulanarak bu tür hadisler arasında varmış gibi görünen teâruzun nasıl anlaşılması gerektiği ortaya konmuştur. Bu bağlamda öncelikle “sebb” ve “la’n” kavramlarının anlamı üzerinde durulmuş, sebbetmeyi ve lanetlemeyi yasaklayan hadisler ile onlara muhalif gibi görünen hadisler birlikte değerlendirilmiştir.

Hadis kaynakları incelendiğinde Hz. Peygamber’in sövmeyi yasaklayan birçok hadisinin olduğu tespit edilmiştir. Ölülere, idarecilere, devlet başkanına, sahâbeye, rüzgâra, zamana, geceye, gündüze, güneşe, aya ve daha birçok şeye sövmemek gerektiği hadislerde ifade edilmiştir. Bunlara bakıldığında Hz. Peygamber’in genel anlamda sebbetmeyi uygun görmediği ve açıkça bunun karşısında olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan bazı hadisler dikkate alındığında ise tüm sebblerin günah yönünden aynı olmadığı görülmektedir.

Hız. Peygamber’in sebb gibi lanetlemenin de karşısında olduğu, “Ben lanet okuyan biri olarak gönderilmedim” buyurmasından, lanet okuyanları gördüğünde “lanet etmeyin” diyerek müdahale etmesinden ve “Lanet okuyanlar, kıyamet gününde şefaâtçi ve şahit olamazlar” anlamındaki hadislerinden anlaşılmaktadır.

Sebbetme ve lanetlemenin yasak olduğu genel bir ilke olarak anlaşılrsa da hadislere bakıldığında bu ilkeye muâriz gibi görünen rivayetlere de rastlanmıştır. Hz. Peygamber’in, “Allah’ım, Şüphesiz ben de bir beşerim. Müslümanlardan her kime, (hak etmediği halde) sebb ya da lanet ettiysem veya canını acıttıysam bunu onun için günahlardan arınma ve rahmet vesilesi eyle!” şeklindeki duası, sebb ve beddua anlamında yorumlanabilecek ifadeler kullanması, müşriklere ve ehl-i küfrün ileri gelenlerine beddua okuması, Recî’ ve Bi’rimaûne facialarını gerçekleştiren kabilelere lanet ve bedduada bulunması, faiz yiyeni, yedireni, yazanı, şahit olanı ve daha başka kimseleri lanetlemesi bu yasağa muâriz gibi görünmektedir.

Çalışmada Hz. Peygamber’in, cahiliye döneminden kalma sebb, lanet ve beddua etmeye karşı olduğu, tasvip etmediği ve bu ahlakı değiştirme amacını güttüğü sonucuna ulaşılmıştır. Hz. Peygamber’in sebb, lanet ve beddua anlamındaki hadislerine gelince bunlar, muhatapları dikkate alınarak inananlara yönelik olanlar ve belirli şahıslara yönelik olmayıp İslam’a aykırı vasıflara yönelik olanlar şeklinde iki kısımda değerlendirilmelidir. Hz. Peygamber’in amacı, inanan toplumu bu vasıflardan arındırmaktır. Allah Resulü, görünürde sebb ifadesi olan ancak Arapların sebb anlamı yüklemedikleri sözler de kullanmıştır ki bu ifadelerle hakikat anlamları kastedilmemiştir. Hz. Peygamber’in, Müslümanlara saldıran ve zulümleri ile ön plana çıkan Mekke müşriklerine bir tepki olarak kullandığı ifadeleri de vardır ve bunlar, zulme uğrayanların tepkisel davranışlarına delil teşkil eden “Allah kötü sözün açığına

vurulmasını sevmez; ancak haksızlığa uğrayan başka.” mealindeki Nisâ Sûresi 4/148 âyeti kapsamında değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sebb, Sövmek, Lanet etmek, Beddua Okumak.

Abstract

Understanding hadīths correctly has always been one of the key issues that the science of hadīth addresses. A major reason for this problem is the hadīths that apparently contradict each other. Muslims who encounter such hadīths have difficulty in comprehending them accurately. Although scholars have carried out various studies to facilitate the understanding of such hadīths and have developed some methods to ensure comprehension since the early periods of Islam, this issue still seems to be on the agenda, which shows that new studies should be carried out on it.

The subject of this study is the hadīths about cursing "sabb" and malediction "la'n", which contradict each other, and to eliminate the apparent conflict between them. Since hadīths on each of these can be a subject of an independent study, the scope of the present study is limited to the hadīths of "sabb" and "la'n". It is critical to investigate this issue not only due to the challenges involved in understanding the hadīths on these subjects, but also due to the questions that occupy Muslim's agenda and confuse them, such as whether the hadīths really run counter to each other. Using analysis and evaluation, the present study aims to promote correct understanding of these hadīths by revealing how the apparent conflict between them should be understood. First, the meanings of cursing and malediction were elaborated on. Then the hadīths prohibiting cursing and malediction and those apparently run counter to them were evaluated together.

An examination of hadīth sources revealed that the Prophet had many hadīths that prohibited cursing. These hadīths state that it is forbidden to insult, among many other things, the dead, the administrators, the head of state, the Companions, the wind, the time, the night, the day, the sun, and the moon. Globally considered, the Prophet did not find it appropriate to curse and was clearly against it.

Just as he prohibited cursing, the Prophet was also against malediction. This can clearly be understood, not only from such hadīths as "I was not sent as a curser" and "Those who curse cannot be intercessors or witnesses on the Day of Judgment" but also from his warning those who cursed others.

Although it is globally understood from hadīths that cursing and malediction are generally prohibited, there are also hadīths that apparently run counter to this. In fact, the Prophet is known to have prayed, "I am a human and I am pleased just as a human being is pleased and I lose temper just as a human being loses temper, so for any person from amongst my Ummah whom I curse and he in no way deserves it, let that, O Lord, be made a source of purification and purity and nearness to (Allah) on the Day of Resurrection". It is understood from such hadīths in which he used expressions that could be interpreted as cursing and malediction he cursed polytheists and the heads of the unbelievers, cursed and prayed against the tribes that led to the al-Raji and Bi'r al-Mauna tragedies. It is understood that he also cursed, among others, the one who receives, pays, keeps record of and becomes a witness of interest. Globally considered, these apparently conflict with the hadīths prohibiting malediction.

This study concluded that, as a rule of thumb, Prophet Muhammad opposed to and did not approve of the practice of cursing, malediction, and uttering imprecations,

which were prevalent acts during the Age of Ignorance (pre-Islamic period). His hadiths aimed to change such acts and to promote a different moral code. This study suggests that the Prophet's hadiths related to cursing, malediction and imprecations should be evaluated in two categories based on the intended recipients. Those directed towards believers are not specific to certain individuals but rather target qualities that are contrary to Islam. The purpose is to purify the community of believers from such qualities. The Messenger of Allah also used words that were ostensibly expressions of sabb, but to which the Arabs did not attribute the meaning of sabb, and these expressions were not meant in their literal meaning. Prophet Muhammad also used some expressions, as a human response to the Meccan polytheists who attacked the Muslims and committed atrocities against them. These expressions should be considered based on verse 4/148 of Surah An-Nisa, which serves as evidence for the reactive behaviour of those who suffer from oppression.

Keywords: Hadiths, Cussing (Sabb), Malediction (La'n), Imprecation.

Giriş

İslam dini, insanlar başta olmak üzere hiçbir canlının haksız yere canının acıtılmasına izin vermediği gibi haksız yere kötü sözlerle incitilmelerine de rıza göstermemiştir. Bunun için cansız varlıklar hakkında konuşurken dahi dikkatli olmayı önemsemiştir. İleride görüleceği gibi Hz. Peygamber'in hadislerinde inananlara ve diğer bütün varlıklara karşı kötü sözler yasaklanmıştır.

İnsanların canlarına ve mallarına farklı şekillerde zarar verilebilir. Dil de bu zarara sebep olabilecek araçlardan biridir. Bu sebeple Hz. Peygamber, "*Kıyamet gününde en kötü konumda olacak kişi, (elinin ya da dilinin) şerrinden dolayı insanların kendisinden uzak durduğu kimsedir.*"¹ buyurarak hem elin hem de dilin bu anlamda tehlikesine dikkat çekmiştir.

Aslında kötü sözler sarf etmek hem karşı tarafı incitir hem de en şerefli mahlûk olan insana yakışmaz. Nitekim ayette "*Müminlere küfür, fışk ve isyanın kerih gösterilmesi*"² Allah'ın nimetlerinden biri olarak sayılmıştır. Hz. Peygamber de bir hadisinde, "*Mümin, ırza, namusa dil uzatan, lânet eden, çirkin işler yapan, edepsiz konuşan kimse değildir.*"³ buyurmuştur. *Yine "Allah'a ve ahiret gününe inanan ya hayır konuşsun ya da sussun."*⁴ buyurarak hayır dışındaki konuşmaların insanlara yakışmadığını belirtmiştir. "*En faziletli Müslüman, diğerlerin dilinden ve elinden güvende olduğu (zarar görmediği) kimsedir*"⁵ buyurarak da İslâmi fazilet için kişinin dilini koruması gerektiğini ifade etmiştir.

İnananlar için her konuda olduğu gibi burada da en güzel örnek hiç şüphesiz Hz. Peygamber'dir. Onun ahlakında sövmenin, lanet etmenin yeri yoktu. Bu durumu onu en iyi tanıyanlardan biri olan Enes b. Mâlik (r.a.), "*O, kötü sözlü, lanet okuyan veya söven biri*

* Doç. Dr., Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, arahman1977@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-9755-789X.

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh* (Beyrut: Dâru Tavku'n-Necât, 1422), "Edeb", 38, (No. 6032).

² Bk. el-Hucurât 49/7.

³ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Fu'âd 'Abdulbâkî (Mısır: Şirketu Mustafâ'l-Bâb'l-Halebî, 1395/1975), "Birr", 48.

⁴ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta'* (Müessesetü Zayd, 2004), 5/1360; Buhârî, "Edeb", 31; Müslim, "İmân", 74.

⁵ Buhârî, "İmân", 3; Müslim, "İmân", 64.

değildi. Birisini kınaması gerekiyorsa sadece, “Alnı toprak (secde) göresi, ne oluyor ona!”⁶ derdi.” diyerek aktarmıştır. Onun bu güzel ahlakını Hz. Âişe, Abdullah b. Amr b. Âs gibi sahâbîler de dile getirmişlerdir.⁷ Nitekim ayette “Eğer kaba, katı yürekli olsaydın onlar senin etrafından dağılır giderdi.”⁸ denilerek Hz. Peygamber’in güzel ahlakı övülmüştür.

Fakat bu hakikate rağmen Hz. Peygamber’in sözlerinde bazı sebb ifadelerine rastlamaktayız. Her konuda olduğu gibi Hz. Peygamber’in sebb konusundaki örnekliliğini de doğru anlamamız gerekir. Bunun için konuyla ilgili kavli ve fiilî hadisleri bir bütünlük içinde ele alıp tahlil etmenin isabetli olacağını düşünüyoruz. Aksi halde onun bu konudaki örnekliliği doğru anlaşılmayacağı gibi birbiriyle muâriz gibi görünen hadisleri yanlış anlaşılacaktır. Bu nedenle Hz. Peygamber’in bu konudaki hadislerinin sıhhat durumu nedir? Bu hadislerde sakınılması istenen kötü/çirkin sözler nelerdir? Hz. Peygamber’in hayatında bu tür sözlerin yeri nedir? Bu sözlerin istisnası var mıdır? gibi sorular cevap beklemektedir.

Arapçada hakaret etmek, sövmek ve kötü/çirkin sözleri ifade etmek için السَّبُّ “sebb”, الشَّتْمُ “şetm”, (لعن) “la’an” kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir.⁹ Asıl konuya geçmeden önce bu ifadeler üzerinde kısaca durmakta fayda vardır.

1. Sebb Kavramı ve Sebb Etmeyi Yasaklayan Hadisler

Lügatte “Sebb” kelimesi “(kişiyi) sövmek”, “bir kişiyi kötülemek”, “(bir şeyi) kesmek”, “bir hayvanı boğazlamak” anlamlarına gelmektedir.¹⁰ Ayrıca, “sebb” kavramı “şetm” ifadesiyle de açıklanmıştır ki “şetm”, iftira/yalan olmayan çirkin sözler söylemek ve ayıplamak anlamındadır.¹¹

Görüldüğü üzere lügat âlimleri, “sebb” ve “şetm” ifadelerine kısaca “sövmek” anlamını vermişlerdir. Bazı araştırmacılar, Türkçede ağır argo anlamları akla getirdiğini ifade ederek “sövmek” kelimesi yerine “hakaret etmek” ifadesini kullanmanın daha uygun olacağını savunmuşlardır.¹² Ancak böyle bir tercüme de her zaman bu ifadelerin karşılığı olmamaktadır. Zira sebbetmeyi yasaklayan hadisler incelendiğinde bu ifadenin her zaman aynı anlamda kullanılmadığı, bazen “kusurları anlatmak” yani “gıybet etmek, arkasından konuşmak” anlamında, çoğu zaman da “sövmek, hakaret etmek, kötü/çirkin sözler sarf etmek” manasında kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla yerine göre doğru tercüme yapmanın daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

“Sebb” ifadesinin geçtiği bazı hadisler şöyledir;

⁶ “ما له ترب جبينه” Buhârî, “Edeb”, 38, 44.

⁷ Buhârî, “Edeb”, 38.

⁸ Al-i İmrân 2/159.

⁹ Bahaüddin Varol, “Emevîler’in Hz. Ali ve Taraftarlarına Hakaret Politikası Üzerine”, *İslâm San’at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 4/8 (2006), 87.

¹⁰ Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü’l-‘Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414/1993), 1/455; Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî, *Muhtâru’s-sihâh* (Beyrut: el-Mektebetü Lübnân, 1995), 326; Ebü’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü’l-arûs min cevâhiri’l-Kâmûs* (Beyrut: Matbaatü’l-Hayriyye, ts), 3/34.

¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 12/318; Zebîdî, *Tâcü’l-arûs min cevâhiri’l-Kâmûs*, 32/453-454.

¹² Varol, “Emevîler’in Hz. Ali ve Taraftarlarına Hakaret Politikası Üzerine”, 88; Nergis Karaaslan, *Rivâyetlerde Hz. Peygamber’e ve Sahâbeye Saygısızlık Meselesi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 4-7.

لا تسبوا الأموات، فإنهم قد أفضوا إلى ما قدموا

“Ölülerin kusurlarını anlatmayın zira onlar amellerine kavuşmuşlardır.”¹³

لا تسبوا الأموات فتؤذوا الأحياء

“Ölülerin ayıplarını/kusurlarını anlatarak sağ olanlara (akrabalarına) eziyet vermeyin.”¹⁴

لا تسبوا الأئمة وادعوا الله لهم بالصلاح، فإن صلاحهم لكم صلاح

“İmamlar hakkında ileri-geri konuşmayın (kusurlarını anlatmayın). Aksine salahları için Allah’a dua edin. Zira onların salâhı sizin de salâhınızdır.”¹⁵

Yukarıda verilen hadislerde “sebb” ifadesi “birilerinin kusurlarını anlatmak, gıybetlerini yapıp arkalarından konuşmak” anlamında kullanılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber’in “اذكروا محاسن موتاكم وكفوا عن مساوئهم” “Ölülerinizin iyiliklerini anlatın, kusurlarını/kötülüklerini ise anlatmaktan uzak durun.”¹⁶ ile “لَا تَذْكُرُوا مَوْتَكُمْ إِلَّا بِخَيْرٍ” “Ölülerinizi sadece hayırla yad edin.”¹⁷ hadisi bu anlamı desteklediği gibi şârihlerin yorumları da genellikle bu yöndedir.¹⁸ Hadis kaynaklarında “sebb” ifadesinin bu anlamda kullanıldığı başka hadisler de mevcuttur.¹⁹

“Sebb” kelimesinin “hakaret etmek, sövmek, kötü/çirkin sözler sarf etmek” anlamında kullanıldığı hadisler ise çoğunluktadır. Bu rivayetlere şu örnekleri verebiliriz;

لا تسبوا الديك، فإنه يوقظ للصلاة

“Horoza sövmeyin zira o namaza uyandırmaktadır.”²⁰

لا تسبوا الدهر، فإن الله هو الدهر

“Dehre (zamana) sövmeyin zira dehr(i yaratıp çeviren) Allah’tır.”²¹

¹³ Buhârî, “Cenâiz”, 95; Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen* (Halep: Mektebetü’l-matbuâtî’l-İslâmiyye, 1406), “Cenâiz”, 52.

¹⁴ Ebû Abdîllâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Adil Mürşid (Beirut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), 30/150 (No. 18210), *Müsned* muhakkikine göre isnadı sahihtir. Tirmizî, “Ebvâbü’l-birr”, 51.

¹⁵ Ebû’l-Kâsım Müsnidü’l-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, thk. Hamdi Abdülmecid Selefî (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 8/134 (No. 7609); Rivayetin isnadı zayıftır bk. Ebû’l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id ve menba’u’l-fevâ’id*, thk. Husameddîn el-Kudsî (Kahire: Mektebetü’l-Kudsî, 1994), 5/248-249 (No. 9270).

¹⁶ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi, *es-Sünen* (Beirut: Dâru’r-risâle el-ilmîyye, 1430), “Edeb”, 49; Tirmizî, “Cenâiz”, 34.

¹⁷ Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî (Mısır: Daru Hicr, 1999), 3/95.

¹⁸ İbn Battâl, Ebû’l-Hasan Ali b. Halef, *Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, (Riyâd: Mektebetü’r-Rüşd, 2003), 3/354, 383-84; İbn Hacer, Ahmed b. Alî b. Hacer, *Fethü’l-Bârî*, (Mısır: el-Mektebetü’s-Selefiyye, 1380-1390), 3/258 vd.; Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *Umdetu’l-kârî şerhu Sahîhi’l-Buhârî* (Beirut: Dâru’l-Fikr, ts.), 8/230.

¹⁹ Tirmizî, “Cenâiz”, 33; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 49.

²⁰ Tayâlisî, *Müsned*, 2/261 (999); *Müsned* muhakkikine göre ricâli sika olsa da senedinin ittisalinde ihtilaf vardır. Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr el-Humeydî, *Müsnedü’l-Humeydî*, thk. Hüseyin Selîm Esed (Dimeşk: Dâru’s-Sekâ, 1996), 36/13 (21679); Ebû Dâvûd, “Edeb”, 114.

²¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 15/70; Buhârî, “Edeb”, 101.

لا تسبوا الريح فإنها من روح الله تعالى

“Rüzgâra sövmeyin zira o Allah’ın rahmetindendir.”²²

لا تسبوا السلطان، فإنه فيء الله في أرضه

“Sultana sövmeyin zira o Allah’ın yeryüzündeki gölgesidir.”²³

لا تسبوا أهل الشام، فإن فيهم الأبدال

“Şam halkına sövmeyin zira aralarında abdallar vardır.”²⁴

لا تسبوا تبعًا، فإنه كان قد أسلم

“Tubba’a²⁵ sövmeyin zira Müslüman olmuş olabilir.”²⁶

لا تسبوا ماعزًا

“Mâ’iz’e sövmeyin”²⁷

لا تسبوا ورقة بن نوفل، فإني رأيت له جنة أو جنتين

“Varaka b. Nevfel’e sövmeyin zira ben ona ait bir veya iki cennet gördüm.”²⁸

لا تسبي الحمى، فإنها تذهب خطايا بني آدم كما يذهب الكير خبث الحديد

“Humma hastalığına sövmeyin zira körüğün demirin kirini götürdüğü gibi o da insanın günahlarını götürür.”²⁹

لَا تَسُبُّوا أَصْحَابِي، فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا أَدْرَكَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَلَا نَصِيفَهُ

“Ashabıma sövmeyin, nefsim yed-i kudretinde olana yemin olsun ki sizden biri Uhud dağı kadar altın infak etse onların bir hatta yarım avucuna yetişemez.”³⁰

لا تسبوا الليل ولا النهار، ولا الشمس ولا القمر، ولا الريح، فإنها تبعث عذابًا على (قوم) ورحمة على

آخرين

²² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35/76; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî (b.y.: Dâru ’İhyâ’i’l-Kutubi’l-’Arabiyye, ts.), “Edeb”, 69, Elbânî’ye göre sahihtir.

²³ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Şuabü’l-îmân*, thk. Abdülalî Abdülhamid Hamid (Riyad: Mektebetü’r-Ruşd, 2003), 9/478, İsnadı çok zayıftır.

²⁴ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, 18/65; Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id*, 10/63, Heysemî’ye göre isnadı zayıftır.

²⁵ Tubba’: Hz. Peygamber’in ilk zamanlarında yaşayan bir devlet başkanı için kullanılan ifadedir. İsmi Esad Ebû Kerib olduğu söylenmiştir.

²⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 37/519, Muhakkike göre isnadı zayıftır. Ebû’l-Kâsım Müsnidü’l-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-’evsat* (Kahire: Dâru’l-haremeyn, ts.), 3/323.

²⁷ Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id*, 9/399 (No. 16096), Rivayetin senedi genel görüşüne göre zayıftır.

²⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbü’rî, *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1990), 2/666, Rivayetin Buhârî ve Müslim şartlarına göre sahih olduğu ifade edilmiştir.

²⁹ Müslim, “Bir ve’s-sıla”, 53; Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân el-Büstî, *Sahîhu İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1988), 7/200 (2938).

³⁰ Buhârî, “Fazâilü’s-sahâbe”, 5; Müslim, “Fazâilü’s-sahâbe”, 221; Ebû Dâvûd, “Sünne”, 11; Hz. Peygamber’e ve sahâbeye saygısızlık konusu hakkında geniş bilgi için bk. Karaaslan, *Rivâyetlerde Hz. Peygamber’e ve Sahâbeye Saygısızlık Meselesi*, 11-96.

*“Geceye de gündüze de sövmeyin. Güneşe de aya da sövmeyin. Aynı şekilde rüzgâra da sövmeyin zira o bir kavme azap başka bir kavme rahmet olarak gönderilir.”*³¹

Hz. Peygamber’in “sebbetmek” konusundaki kavfî ve fiilî hadisleri Kur’an’ın ilgili ayetlerinin beyanı ve teyidi niteliğindedir. Nitekim bir ayette, *“Haksızlığa uğrayan kişi hariç Allah, kötü sözleri açıkça dile getirmeyi sevmez...”*³² buyurulmuştur. Başka bir ayette Yüce Allah, Hz. Mûsâ ile Hârûn’u Firavun’a gönderirken, *“Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır veya korkar”*³³ buyurarak kaba, kırıcı ve rencide edici sözlerden sakınmalarını istemiştir. Başka bir ayette, *“Allah’tan başkasına tapanlara sövmeyin ki onlar da düşman görüp bilgisizce Allah’a sövmesinler...”*³⁴ buyurulmuştur. Bu ayette inananların gayri müslimlere sövmeleri dahi yasaklanmıştır. Allah Resûlü’nün (s.a.s.) İslam’a yeni girenlerden kimseye sövmemelerini istemesinden bu kötü ahlakın İslam’dan önce yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber sebbi yasaklayarak bu kötü ahlakı kaldırmayı da amaçlamıştır. Nitekim İslâm’a yeni giren Câbir b. Süleym’den kimseye sövmemesini istemiş, o da hayatı boyunca hiçbir insana veya hayvana kötü söz söylememiştir.³⁵ Yine Hz. Peygamber bir hadisinde, *سَبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ، وَقِتَالُهُ كُفْرٌ “Müslümana sövmek fasıklık,³⁶ onunla savaşmak küfürdür.”*³⁷ buyurarak müminlere sövmeyi sert bir şekilde kınamıştır. Buna muvafık olarak Kur’an’da da müminlere dilleriyle haksızca eziyet edenler şiddetli bir şekilde kınanmışlardır.³⁸

2. Sebb Yapmaya İzin Veren Hadisler

İslam’da sebbetmek yasaklanmış olsa da bazı hadislerde bu duruma aykırı gibi görünen ifadeler rastlanmaktadır. Nitekim bazı durumlarda sebb denilebilecek sözlerin sarf edilmesine izin verilmiştir. Zira yukarıda geçtiği üzere ayette haksızlığa uğrayanların ağzından nahoş sözlerin çıkabileceği ifade edilmiştir.³⁹ Ayrıca maslahatı dikkate alan hadis âlimleri, râviler cerh edilirken görünürde sebb denebilecek ifadelerin kullanılmasında bir sakınca görmemişlerdir.⁴⁰ Hz. Peygamber’in de zaman zaman muhatabının sebb olarak anlayabileceği sözler sarfettiğine dair rivayetler mevcuttur. Sebbetme yasağına muhalif gibi görülen bu rivayetlerden örnekler vererek bunların nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde durmaya çalışacağız.

Öncelikle Kur’an’ı Kerim’de, Hz. Peygamber’in Allah’tan vahiy alan elçisi olması yanında herkes gibi bir insan olduğuna özellikle vurgu yapıldığını⁴¹ belirtmekte fayda vardır. Bu sebeple sevindiği anlar olduğu gibi sinirlendiği zamanların da olması gayet

³¹ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü’l-musannef fi’l-ehâdis ve’l-asar*, thk. Sa’d b. Nâsır (Riyad: Dâru Küñzü İşbiliye, 2015), 14/417, muhakkike göre rivayet mürseldir ve zayıftır.

³² en-Nisâ 4/148.

³³ Tâhâ 20/44.

³⁴ el-En’âm 6/108.

³⁵ Ebû Dâvûd, “Libas”, 26; Mehmet Boynukalın, “Sövmeyi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/397-398.

³⁶ Fasıklık, lügatte “çıkış” demektir. İslamî literatürde ise “Allah’a ve Resûlü’ne itaatten çıkmaktır.” Buna göre fasıklık “isyân”dan daha ağır bir ifadedir. Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî* (Beyrut: Dâru’l-ma’rife, 1379), 1/112.

³⁷ Tayâlisî, *Müsnedü Tayâlisî*, 1/207; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/528, 4/78, 4/151, 4/224, 4/169; Buhârî, “İmân”, 36; “Edeb”, 44; “Fiten”, 8; Müslim, “İmân”, 64.

³⁸ Bk. el-Ahzâb 33/58.

³⁹ Bk. en-Nisâ 4/148

⁴⁰ Muhammed b. İsmail b. Salâh es-San’ânî, *Feyzü’l-kadîr* (Riyad: Dâru’s-Selâm, 2011), 11/103.

⁴¹ Bk. el-Kehf 18/110; Fussilet 41/6.

doğaldır. Sinirli durumlarında sarf ettiği sözlerinin, söylediği kişiler hakkında rahmet ve dua yerine geçmesi için dua ettiğine dair rivayetler mevcuttur.

Ebû Hüreyre'den (ö. 58/678) (r.a.) nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “Allah’ım, Şüphesiz ben de bir beşerim. Müslümanlardan her kime, sebb ya da lanet ettiysem veya canını acıttıysam bunu onun için günahlardan arınma ve rahmet vesilesi eyle.”⁴² Câbir'den (ö. 78/697) (r.a.) gelen rivayette ise, “...kıyamet gününde bunu onun için sana yakınlaşma vesilesi eyle.” ifadesi yer almaktadır.⁴³ Hadisin zahirinden Hz. Peygamber'in bazı kişiler hakkında sebb ve la'n denebilecek ifadeler kullandığı anlaşılmaktadır. İbn Battâl (ö. 449/1057), “And olsun ki size içinizden öyle bir peygamber geldi ki sıkıntıya düşmeniz ona ağır gelir, size çok düşkündür ve inananlara karşı çok şefkatli ve çok merhametlidir”⁴⁴ ayetinin bu hadisi doğruladığını ifade etmiştir. Ona göre bu hadis, Hz. Peygamber'in sebb anlamına gelebilecek sözler sarf ettiği kişileri şeytanın şerrinden koruyan bir teselli mahiyetindedir. Bu hadis, kişilerin amellerini boşa çıkaracak bir zararın geleceğine dair içlerine düşecek ümitsizlikten onları alıkoymaktadır. Hz. Peygamber'in bu tür sözleri ilgililer için icabet edilen dualar mahiyetindedir. O Allah'tan, inananlar hakkında sarf ettiği sebb anlamındaki sözlerinin kıyamet gününde onlar için gazap ve azap değil dua ve rahmet olmasını istemiştir.⁴⁵

Nevevî (ö. 676/1277) ise Hz. Peygamber'in sebbettiği kimseler hakkında âlimlerin iki görüşlerinin olduğunu aktarmaktadır: “Birincisi, bu ifadeleri hak etmiş kimselerdir. Onlar zahiren bu tür ifadeleri hakkettikleri için Hz. Peygamber onlara gerektiği gibi davranmıştır. Zira o zahire göre hüküm vermekle emrolunmuştur. Kullarının içini bilen ise sadece Allah'tır. İkincisi, onun kullandığı bu tür ifadeler, Arapların normal günlük hayatlarında adetten dolayı konuşmalarında kullandıkları ancak gerçek anlamları kastedilmeyen sözlerdir.”⁴⁶ Böyle olunca bu ifadeler görünürde olumsuz ve aleyhte dua gibi görünürler. Oysa bağlamları dikkate alındığında aslında hakikat anlamında kullanılmadıkları anlaşılmaktadır. Mesela rivayetlerde rastladığımız “تربت يمينك”, “تربت يداك”, “لا أم لك”, “لا أب لك”, “وويل أمه”, “وقاتله الله”, “ما أشجع”, “رب جبينه”, “عقرى حلقى” gibi ifadeler, Arapların gerçek manalarından ziyade bir şeyi yerme, hayretini dile getirme, teşvik etme, acayip karşılama, hoş karşılama, bir şeyden sakındırma gibi anlamlarda kullandıkları anlaşılmaktadır. Nitekim Bâcî (ö. 474/1081), Meydânî (ö. 518/1124), Nevevî (ö. 676/1277), İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) ve Sââtî (1884-1958) gibi birçok âlim bu duruma dikkat çekmişlerdir.⁴⁷ Dolayısıyla bu sözler Arapların o dönemde konuşmalarında kullandıkları ancak gerçek anlamlarını kastedmedikleri ifadelerdir. Hz. Peygamber de bu sözleri onların kullandığı bağlamda kullanmıştır.⁴⁸ Yüce Allah'ın her topluma kendi dillerinden birisini seçip peygamber olarak göndermesindeki

⁴² Buhârî, “Da'avât”, 33; Müslim, “Bir ve's-sıla”, 89, Buhârî bu rivayeti muallak olarak bâb başlığı yapmıştır.

⁴³ Buhârî, “Da'avât”, 34; Müslim, “Birr ve's-sıla”, 92.

⁴⁴ et-Tevbe 9/128.

⁴⁵ Ebû'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Riyâd: Mektebetü'r-rüşd, 1423), 10/115-116.

⁴⁶ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc* (Beyrut: Dâru İhyâ't-turâsi'l-arabî, 1392), 16/152.

⁴⁷ Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tüçîbî el-Bâcî, *el-Muntekâ*, 4: 163, 7: 151; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *Mecmeu'l-Emsâl* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ty.), 1: 133; Nevevî, *el-Minhâc*, 3: 221; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 7: 515; Ahmed b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Bennâ es-Sââtî, *el-Fethu'r-Rabb'ânî* (Beyrut: Dâru İhyâ't-turâsi'l-Arabî, ty), 19/328.

⁴⁸ Bk. Nurullah Agitoğlu, “Kültürel Bağlam Çerçevesinde Sözlü Kültürün Hadislere Etkisi”, *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi = The Journal of Turk & Islam World Social Studies* VI/23 (2019), 17-28.

bir hikmet de budur.⁴⁹ Böyle olmakla beraber Kâdî İyâz'a (ö. 544/1149) göre Hz. Peygamber'in bu duası zahiren sebb anlamına gelen Arapların konuşma arası kullandıkları ancak sebb anlamını kastetmedikleri ifadeler içindir. Hz. Peygamber kullandığı bu ifadelerin icabet saatine denk gelip kabul olma ihtimalini dikkate almış ve bunları haklarında kullandıkları kişiler için dua yerine geçmelerini istemiştir. Dolayısıyla İbn Hacer'in aktardığı Kâdî İyâz'ın bu görüşüne göre Hz. Peygamber hakikat anlamında müminler hakkında sebb ifadeleri kullanmamıştır.⁵⁰

Enes b. Mâlik'ten (r.a.) aktarılan bu hadis konuya ışık tutacak mahiyettedir. "Ben Ümmü Süleym'in -Enes'in annesidir- yanında idim. Resûlullah (s.a.s.) yetim bir kız çocuğu gördü. *"Tebessüm ederek, لَقَدْ كَرِهْتَ لَا كَيْرَ سُنُّكَ "Gerçekten büyümüşsün, yaşlılığını gör(mey)esin!"* dedi. Yetim kız çocuğu, ağlayarak Ümmü Süleym'in yanına geldi. Ümmü Süleym, *"Kızım, ne oldu sana?"* dedi. Kızcağız, *"Hz. Peygamber, yaşlı olmayasın diye aleyhime dua etti, artık ebediyen yaşım büyümmez"* dedi. Ümmü Süleym eşarbinı başına sararak alelacele Resûlullah'ın yanına vardı. Allah Resûlü, *"Ey Ümmü Süleym, ne bu halin?"* dedi. Ümmü Süleym, *"Yetim olan kızım senin, yaşının büyümemesi için aleyhinde dua ettiğini sanıyor!"* deyince Allah Resûlü güldü ve *"Ey Ümmü Süleym, Rabbimle yaptığım şartlaşmayı bilmez misin? Ben O'na, "Allah'ım şüphesiz ben de bir beşerim, her insan gibi razı olur, öfkelenirim. "Ben, ümmetinden her kimin aleyhinde hak etmediği bir duada bulunursam, bunu onun için kıyamet gününde günahlarından temizlenme, arınma ve yakınlaşma vesilesi eyle,"* dedim.⁵¹ Hz. Peygamber'in Muâviye b. Ebî Süfyân (r.a.) için sarf ettiği *"لَا أَشْبَعُ اللَّهَ بَطْنَهُ "Allah onun karnını doyur(ma)sun"*⁵² hadisi de konumuza bir örnek teşkil edebilir. Bu ifade her ne kadar sebb değilse de bir beddua görünümündedir. Beddua bir kimsenin kötülüğü için dua etmek anlamına gelir.⁵³ Ancak bu tür ifadeler beddua kastıyla değil konuşma arasında gelişi güzel kullanılmaktadır.⁵⁴ Dolayısıyla Kâdî İyâz'ın dediği gibi bunlara beddua anlamı vermek isabetli görülmemektedir. Bu ifade gibi sebb görünümünde olup hakikat anlamın kastedilmediği kelimeler kullanılmıştır.⁵⁵

Hz. Peygamber müşrikler tarafında pek çok zulme maruz kalmıştır. Zulme uğrayanların kötü sözler sarfetmeleri yadigarlanmayacak⁵⁶ bir durum olsa da Hz. Peygamber kendi nefsi için intikam almama, daha çok affetme ve dua etme yolunu seçmiştir.⁵⁷ Bu zulmü kabul etme anlamına gelmez. Bilakis bu durum insanları iyilikle, hikmetle kazanma ve eğitime yollarından biridir. Nitekim Hz. Peygamber, Allah'ın yasakları çiğnendiğinde kesinlikle bunu kabul etmez ve gereği neyse yapardı.⁵⁸

Hz. Peygamber, Bahreyn emirine bir İslam'a davet mektubu göndermiş, Bahreyn emiri bunu Kısra'ya vermiştir. Kısra, mektubu okuduktan sonra onu yırtıp parçalamıştır.

⁴⁹ Bk. er-Ra'd 14/4.

⁵⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, 11/172.

⁵¹ Müslim, "Bir ve's-sıla", 95; İbn Hibbân, *Sahîh*, 13/108.

⁵² Tayâlisî, *Müsnedü Tayâlisî*, 4/464; Müslim, "Birr ve's-sıla", 96.

⁵³ Şule Yüksel Uysal, *Hz. Peygamber ve Sözü'nün Dönüşümü* (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 107.

⁵⁴ Nevevî, *el-Minhâc*, 16/154-156.

⁵⁵ Bk. Orhan Yılmaz, "Hz. Muâviye'yi Öven ve Yeren Bazı Hadislerin Tahlili ve Tenkidi = Analysis and Criticism of Some Hadîths That Praising and Reviling to Mu'awiya", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/18 (2020), 91-117.

⁵⁶ en-Nisâ 4/148.

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/262, 16/254, 41/281-282; Müslim, "Birr ve's-sıla", 91.

⁵⁸ Mâlik, *Muvattâ'*, 5/1329; Buhârî, "Menâkıb", 13; "Edeb", 80.

Saîd b. Müseyyeb'in dediğine göre bunu duyan Hz. Peygamber, (dağılıp) paramparça olmaları için aleyhlerine dua etmiştir.⁵⁹

Dolayısıyla Hz. Peygamber intikam almayı düşünmemişse de İslam'a yapılan haksız zulümler karşısında sebb, la'n ve aleyhte dualar yapmıştır. Gayri müslimlere yönelik ifadeleri mezkûr ayet kapsamında değerlendirilmelidir. Hakikat anlamında ve haksız yere kimseye sövmediği, Araplar arasında âdetten dolayı kullanılan ve görünürde sebb anlamında olan, hakikatte ise bu anlamları kastedilmeyen ifadeleri söz arasında zaman zaman kullandığı anlaşılmıştır. Bu ifadeleri aleyhte dua veya sebb anlamında görmemek gerekir.

3. La'n İfadesi ve Lanet Etmeyi Yasaklayan Hadisler

Lanet, hayırdan, Allah'ın (rahmetinden) kovulma, uzaklaştırılma anlamına geldiği gibi halk dilinde sövme ve beddua etme anlamında da kullanılmaktadır.⁶⁰ "La'n" ifadesinin de bu anlamda sebb gibi cahiliye döneminde halk arasında kullanılagelen bir ifade olduğu anlaşılmaktadır. Araplar hükümdarları için *أَبَيْتَ اللَّعْنَ* "Lanete uğrayacak davranışları yapmaktan korunasin." derlerdi.⁶¹ Temel görevlerinden biri ıslah olan Hz. Peygamber, toplumdaki İslam'a muhalif söz, fiil ve âdetlerden bazılarını tümünden kaldırmış bazılarını ise değiştirmiştir. Bu anlamda sebb ve lanet etmeye de bir ölçü getirilmiştir. İnananların haksız yere sebbetmeleri, lanet okumaları, beddua etmeleri doğru görülmemektedir. Her konuda olduğu gibi bu konuda da kendisi örnek olmuştur.

Hz. Peygamber, kendisinden müşriklere lanet okumasını isteyenlere, "Ben lanet okuyan biri olarak gönderilmedim. Ancak rahmet olarak gönderildim."⁶² diyerek kendi düşmanlarına dahi lanet okumayı uygun görmemiştir. O (s.a.v.), "Allah'ın laneti, öfkesi veya cehennem ile birbirinize lanet okumayın."⁶³ buyurarak müminleri bu konuda uyararak, lanet okuyanları gördüğünde de müdahale etmiştir. İçki içtiği için cezalandırılan bir kişiye topluluktan birisinin, "Allah lanet etsin. Bunu ne de çok yapıyor (!)" demesi üzerine Hz. Peygamber, "Ona lanet etmeyin. Allah'a yemin olsun ki onun Allah'ı ve Resulü'nü sevdiğini biliyoruz." diyerek⁶⁴ insanların güzel taraflarını görmeye sevk etmiştir. Aynı şekilde "Lanet okuyanlar, kıyamet gününde ne şefahtçi ne de şahit olurlar."⁶⁵ buyurmuş, kadınlara yaptığı hitabında cehenneme götüren fillerin başında çokça lanet okumalarını saymıştır.⁶⁶ Bu bağlamda onun (s.a.v.) hayvanlara dahi lanet okumaya karşı olduğuna dikkat çekmek gerekir. Enes b. Mâlik'in (r.a.) aktardığına göre seferde Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında devesi üzerinde yol alan birisinin devesine lanet okuduğunu gören Hz. Peygamber, "Ey Allah'ın

⁵⁹ Buhârî, "İlim", 7.

⁶⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 13/387; Ebû's-Sa'âdât el-Mubârek b. Muhammed İbnu'l-Esîr el-Cezerî, *en-Nihâye fî Ğaribi'l-Hadis ve'l-Eser*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî, Mahmûd Muhammed et-Tanâhî (Beyrut: el-Mektebetu'l-'İlmiyye, 1399/1979), 4/255.

⁶¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 13/387.

⁶² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1989), 119, Elbânî'ye göre isnadı sahîhtir. Müslim, "Birr ve's-sıla", 87.

⁶³ Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 101; Ebû Dâvud, "Edeb", 52; Tirmizî, "Birr ve Sıla" 48.

⁶⁴ Buhârî, "Hudûd", 5.

⁶⁵ Müslim, "Birr ve's-sıla" 85.

⁶⁶ Tayâlisî, *Müsnedü Tayâlisî*, 1/302 (384); Humeydî, *Müsnedü'l-Humeydî*, 1/204 (No. 92); Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *Müsnedü İbn Ebî Şeybe*, thk. Adil b. Yusuf el-Gazavî, Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Riyad: Darü'l-Vatan, 1997), 2/351 (No. 9805); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7/120 (No. 4019), Hadis daha birçok kaynakta yer almaktadır. Senedi sahîhtir.

kulu! Lanet okunan bir deve üzerinde bize eşlik etme.”⁶⁷ diyerek tepkisini ortaya koymuştur.

Lanet okumak aynı zamanda bir bedduadır.⁶⁸ Mümin, dilini lanet ve beddua gibi ağır sözlerden temiz tutmalıdır. Hz. Peygamber’in doğrudan kendisini ilgilendiren konularda beddua ettiği bilinmemektedir.⁶⁹ Ayrıca beddua edenleri gördüğünde onları uyarmıştır. Ebû Hüreyre’nin (r.a.) aktardığına göre cezası verilen sarhoş birisine, topluluktaki bir kişinin “Allah rezil etsin, niye böyle yapıyor(!)” demesi üzerine Hz. Peygamber, “Kardeşinizin aleyhine şeytana yardımcı olmayın.”⁷⁰ diyerek bu hareketin doğru olmadığını, affedici olmak gerektiğini belirtmiştir.⁷¹ Aynı şekilde bir eşyasını çalan hırsıza beddua eden Hz. Âişe’yi uyarmıştır.⁷²

Bütün bunlardan Hz. Peygamber’in (s.a.s.) sebbetmeyi, lanet okumayı ve beddua etmeyi doğru bulmadığı anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber’in hayatında bunların olması düşünülemez. Zira kendisinin yaptığı bir fiilden inananları sakındırması bir tezat olur ki bu mümkün değildir. Bununla birlikte yukarıda da ifade edildiği üzere Hz. Peygamber’in fiilî ve kavli hadisleri detaylı araştırıldığında görünürde sebb, lanet okuma ve beddua denilebilecek örneklere rastlamak mümkündür. Bunların yerinde tepkilerden ibaret oldukları ilk etapta ifade edilebilecekse de bunları nasıl anlamak gerektiği üzerinde durmak gerektiği açıktır. Konunun daha iyi anlaşılması için bu rivayetlerden de örnekler verildikten sonra nasıl anlaşılmalı üzerine durulacaktır.

4. Lanet Etmeye İzin Verilen Durumlar

Hz. Peygamber ümmete yapılan zulümlere seyirci kalmamış, fiilî ve kavli yapılması gerekenleri yaparak insanlara örnek olmuştur. Bu bağlamda yeri geldiğinde savaşmış, beddua etmiş ve lanet okumuştur. Nitekim zulüm ve haksızlık karşısında beddua etmenin câiz olduğu ifade edilmiştir.⁷³ Daha önce zikri geçen Nisâ süresi 4/148. ayeti mazlumların zalimlere beddua edebileceklerine dair en güçlü delildir.

Hz. Peygamber, müşriklere kıtlık inmesi için beddua etmiş, duası kabul olmuştur.⁷⁴ Aynı şekilde (şerhlerinden kurtulmak için) küfrün liderlerine beddua etmiş Bedir’de bunlar öldürülmüşlerdir.⁷⁵ İbn Battâl, bir duası hariç kabul olmayan dualarını bilmediklerini ifade etmiştir.⁷⁶ Hz. Peygamber, Recî’ ve Bî’rimaûne facialarının haberini aldığı anda⁷⁷ her iki olaydan büyük üzüntü duymuş, bu olaylara sebep olan kabilelere lanet ve bedduada

⁶⁷ Ahmed b. Ali b. el-Müsenna Ebû Ya’la el-Mevsilî, *Müsned* (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 2013), 5/360; Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id*, 8/77, İsnadı kavîdir.

⁶⁸ Uysal, *Hz. Peygamber ve Sözü Dönüşümü*, 107.

⁶⁹ Uysal, *Hz. Peygamber ve Sözü Dönüşümü*, 108.

⁷⁰ Buhârî, “Hudûd”, 5.

⁷¹ Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7/84-85.

⁷² Ebû Dâvud, “Edeb”, 53.

⁷³ Mustafa Çağrı, “Beddua”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/297-298.

⁷⁴ Buhârî, “İstiskâ”, 1; Müslim, “Sıfatü’l-kıyâme”, 39; “Edeb”, 110.

⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7/73-74.

⁷⁶ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, 10/74.

⁷⁷ Ebû Abdullah Muhammed b Ömer b Vakîd el-Esemî el-Vâkîdî, *el-Megâzî* (Beyrut: Dâru’l-A’lamî, 1409), 1/349.

bulunmuştur.⁷⁸ Aynı şekilde Hendek gazvesinde kendilerini ibadetlerinden alıkoyan müşriklere bedduada bulunmuştur.⁷⁹ Hz. Peygamber'in isimlerini zikrederek bazı müşriklere beddua ettiği ancak bu bedduasının Allah tarafından uygun görülmemekle bu tür beddualardan sakındırılmıştır.⁸⁰

Hadis kaynaklarımızda Hz. Peygamber'in lanet okuduğuna dair örneklerle de rastlanmaktadır. Suyûtî (ö. 911/1505), "Allah lanet etsin/Allah lanetlemiştir" ifadesiyle başlayan onlarca rivayeti bir araya getirmiştir.⁸¹ Nitekim Ebû Ömer İbn Abdilber (ö. 463/1071) şöyle demektedir: "Allah Resûlü (s.a.s.), faiz yiyeni, yedireni, yazanı, şahit olanı lanetlemiştir, babasından ya da mevlasından başkasına ait olduğunu söyleyeni lanetlemiştir, kadınlara benzemeye çalışan erkekler ile erkeklerle benzemeye çalışan kadınları lanetlemiştir, toprak sınırlarını/işaretlerini değiştirenleri lanetlemiştir, Allah'ın kaderini yalanlayanı, Allah'ın veli kullarını zelil kılmak için zulme yelteneni lanetlemiştir, saçına saç ekleyeni, bu işe yardımcı olanı lanetlemiştir. Bunlar dışında lanet ettikleri başka gruplar da vardır."⁸² Bunun teyidi bağlamında; "faiz yiyenler ve yedirenler",⁸³ "hırsızlık edenler",⁸⁴ "Musavvirler",⁸⁵ "kendini kadınlara benzeten erkekler ve kendini erkeklerle benzeten kadınlar",⁸⁶ "saçlarına saç ekleyenler ve ekletenler",⁸⁷ "anne babasına lanet okuyanlar, Allah'tan başkasına kurban kesenler, arazi sınırlarını değiştirenler",⁸⁸ "(haramı helal kılan) Yahudi ve Hıristiyanlar",⁸⁹ "hayvanlara müslu yapanlar",⁹⁰ "rüşvet verenler, alanlar ve buna aracılık edenler"⁹¹ hakkındaki hadislerle bakılabilir.⁹²

Yukarıdaki hadisler incelendiğinde Hz. Peygamber'in lanet okumalarının belirli şahıslardan ziyade daha çok kötü fiiller işleyenlere yönelik ifadeler olduğu görülmektedir. Bu ağır ifadelerin kullanılmasının sebebi günahın büyüklüğü iyice anlaşılın ve inananlar bu yanlışlardan uzak dursun dıyerdir.⁹³ Nitekim hadislerdeki bu tür kullanımlar ayetlerde de vardır. Misal olarak bazı ayetlerde şöyle buyurulmuştur:

⁷⁸ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman A'zami (Beyrut: Dârü't-ta'sîl, 2013), 6/31-33, 54; Mâlik b. Enes, *Muvatta'*, 1/100, 120; Müslim, "Mesâcid", 297-309.

⁷⁹ Tayâlisî, *Müsnedü Tayâlisî*, 1/93; Buhârî, "Tefsîr", 44; Müslim, "Mesâcid", 202.

⁸⁰ Bk. Buhârî, "Edeb", 110, "Meğâzî", 21; Âl-i İmrân 3/128; Uysal, *Hz. Peygamber ve Sözü'nün Dönüşümü*, 108.

⁸¹ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *el-Câmiu's-sağîr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1425), 922-989 (No. 9220-9889), 1016-1086 (No. 10154-10851).

⁸² Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *el-İstizkâr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1421/2000), 2:75-76.

⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/270 (No. 3725), 358 (No. 3809); Buhârî, "Buyû", 25.

⁸⁴ Buhârî, "Hudûd", 7; Müslim, "Hudûd", 1.

⁸⁵ Buhârî, "Libâs", 94.

⁸⁶ Buhârî, "Libâs", 59.

⁸⁷ Buhârî, "Libâs", 81.

⁸⁸ Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi' (el-Musannef'in sonunda)*, thk. Habîbürrahmân el-A'zamî (Beyrut: el-Meclisü'l-ilmî, 1403), 11/137 (No. 20132); Müslim, "Adâhî", 43, 44.

⁸⁹ Tayâlisî, *Müsnedü Tayâlisî*, 2/25 (No. 669); Buhârî, "Mesâcid", 16, "Cenâiz", 60, 94, "Enbiyâ", 51, "Mağâzî", 78.

⁹⁰ Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde (Haleb: Dârü'l-Matbuâtü'l-İslâmiyye, 1986), "Dahâyâ", 41; Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân el-Büstî, *el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibban*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988), 12/434 (No. 5617).

⁹¹ Tayâlisî, *Müsnedü Tayâlisî*, 4/34; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/87; Tirmizî, "Ahkâm", 9.

⁹² Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Riyâzü's-sâlihîn (Fahîl)*, thk. Mâhir Yâsîn el-Fahîl (Beyrut: Dârü İbn Kesir, 2007), 437.

⁹³ Uysal, *Hz. Peygamber ve Sözü'nün Dönüşümü*, 111.

“...İnkârları sebebiyle Allah onları lânetlemiştir...”⁹⁴, “...Allah’ın lâneti inkârcıların üzerine olsun.”⁹⁵ “Fakat ayetlerimizi inkâr etmiş ve kâfir olarak ölmüşlere gelince, işte Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onların üstünedir.”⁹⁶ “İşte onların cezası; Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların lânetinin üzerlerine olmasıdır.”⁹⁷ “...O zaman aralarında bir duyurucu, “Allah’ın lâneti zalimlere!” diye seslenir.”⁹⁸ “...Biliniz ki, Allah’ın lâneti zalimler üzerinedir.”⁹⁹ “İşte bunlar, Allah’ın lânetleyip, kulaklarını sağır, gözlerini kör ettiği kimselerdir.”¹⁰⁰ Dolayısıyla Kur’an-ı Kerim’de kâfir olarak ölenler, Yahudiler, münafıklar, şeytan ve baz kötü filleri işleyenler lanetlenmiştir.¹⁰¹ Hz. Peygamber’in lanet okumaları da bu türdendir.¹⁰² Bu açıdan hadislerle ayetler arasında tam bir uyum vardır.

Bununla birlikte lanet okuma konusunda dikkatli olunmalıdır. Bu konuda Gazzâlî’nin (ö. 505/1111) şu uyarıları kayda değerdir. Gazzâlî, lanetin Allah’tan uzaklaşma ve kovulma anlamına geldiğini, bunun ancak ayetlere muvafık olarak kullanılabileceğini ifade ettikten sonra şöyle demektedir: “Sadece kişiyi Allah’tan uzaklaştıran küfür ve zulüm sıfatları için “Allah’ın laneti zalimlerin ve kâfirlerin üzerine olsun” denilebilir. Ancak söylemin İslam’a uygun ifadelerle olmasına dikkat edilmelidir. Zira lanet okumada, “Allah adına hüküm vererek lanet okunanı Allah’tan uzaklaştırma” gibi büyük bir tehlike vardır. Çünkü kimin Allah’tan uzak olduğu konusu gaybî bir konudur. Bunu sadece Allah ve bildirmesi halinde O’nun Resûlü (s.a.s.) bilebilir. Başka kimse bilemez.”¹⁰³ Gazzâlî, bu açıklamaları yanında lanet okumayı kişiyi helake götüren dilin afetlerinden biri saymıştır. Gazzâlî, küfür, bidat ve fasıklık vasıflarının her ne kadar laneti gerektirdiğini kabul etse de izin verilenin “Allah’ın laneti kâfirlerin, bidat ehlinin ve fasıkların üzerine olsun.” gibi genel ifadeleri kullanmak ya da “Allah’ın laneti Yahudilerin, Hıristiyanların, Kaderiyenin, Haricilerin, Rafizilerin, zânilerin, zalimlerin, faiz yiyenlerin üzerine olsun.” gibi daha özel bir ifadeleri kullanmak olduğunu vurgular.¹⁰⁴

Kısaca ifade etmek gerekirse her ne kadar ayet ve hadislerde lanet ifadeleri yer alıyor olsa da bunlardan lanet okumaya izin verildiği anlamı çıkmamaktadır. Lanet okumanın yasaklandığına dair hadisler ise açıktır. Dolayısıyla İslam’da asıl olan lanetin yasaklanmış olduğudur.

5. Birbirine Muhâlif Gibi Görünen Bu Rivayetleri Doğru Anlamak

İnsanların dinini, canını, aklını, malını ve ırzını korumak İslam’ın temel amaçlarından sayılmıştır. Bu amaçların gerçekleşmesi yalan, gıybet, casusluk, dedikodu, sebb/şetm (sövm) gibi yasaklanan hususlara dikkat etmek önem arz etmektedir. Asıl olan Şâri’in maksat ve gayesine en uygun olanın yapılmasıdır. Zira konan hiçbir hüküm hikmetten hâlî değildir. Yasaklardan kaçınma ve istenen emir ve tavsiyeleri yerine getirmede gâye ve

⁹⁴ el-Bakara 2/88.

⁹⁵ el-Bakara 2/89.

⁹⁶ el-Bakara 2/161.

⁹⁷ Ali İmrân 3/87.

⁹⁸ el-A’râf 7/44.

⁹⁹ Hûd 11/18.

¹⁰⁰ Muhammed 47/23.

¹⁰¹ Bk. el-Bakara 2/88, 89, 159, 162; el-Mâide 5/13, 64; et-Tevbe 9/68; en-Nisâ 4/118, el-Hicr 15/35.

¹⁰² Nevevî, *Riyâzü’s-sâlihîn (Fahl)*, 437.

¹⁰³ Hücetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhyâü Ulûmi’-d-dîn* (Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, ts.), 3/123.

¹⁰⁴ Gazzâlî, *İhyâ*, 3/123.

hikmetler mutlaka dikkate alınmalıdır. Şimdi bu genel ilkeler dahilinde konuyu anlamaya çalışalım.

Âlimler lanet okumanın haram olduğu konusunda ittifak halindedir. Zira lanet okumak, Allah'ın rahmetinden uzak kalmak anlamındadır. Dolayısıyla Müslümana, kâfire, hayvanlara lanet okumak doğru değildir. Sadece İblis ve Ebû Cehil gibi kesin küfür üzere öldüğü ya da öleceği nasla bilinenlere ve İslam'ın yasakladığı vasıflara lanet okunabileceği ifade edilmiştir.¹⁰⁵ Yasaklanan davranışların önemini, günahının büyüklüğünü bildirmek üzere bu davranışları işleyenlerin laneti hakkettikleri naslarla bildirilmiştir.¹⁰⁶ Dolayısıyla gerek Kur'an-ı Kerim'deki lanetlemeler gerekse Hz. Peygamber'in lanet okumaları ve bedduaları bu kapsamdadır. Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber'in her zaman onların hayrını istemesinden daha doğal bir şey olamaz. Bu sebeple ümmeti tehdit edenlerin ya da ümmete büyük zararlar verenlerin cezalandırılmaları ve hak ettikleri cezayı bulmaları için zaman zaman beddularda bulunmuştur.

İslam'ın yasakladığı sebb, la'n, beddua, yalan, gıybet, casusluk vb. yasakların temel amacı yukarıda belirtilen İslam'ın temel amaçlarını korumaya yönelik olduğundan büyük zararın def'i ve maslahatın celbi için bunlara başvurulmak zaruri bir hal aldığı durumlar istisna kapsamında değerlendirilmiştir. Hz. Peygamber'in birbirine muarız gibi görülen sebbi yasaklama ve bazen bu minvalde sözler sarf etmesi, lanet okumayı yasaklayıp bazı durumlarda lanet ve beddua okumaları bu şekilde anlaşıldığında bir problem kalmamaktadır.

Sonuç

Hz. Peygamber, Kur'an'ın ifadesiyle âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. O, "müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz" sözüyle insanlarla güzel muamelede bulunmayı tavsiye etmiştir.

Hz. Peygamber'in yasakladığı ifadelerden biri de sebbetmek, bedduada bulunmak ve lanet okumaktır. Bu anlamdaki sözleri kullanmayı yasaklayan birçok hadis kendisinden nakledilmiştir. İslam'dan önce insanlar arasında yaygın olduğu anlaşılan İslam'ın sevgi ve rahmet yönüne muhalif bu sözlere ilke olarak karşı olmuş ve bunları kaldırmaya çalışmıştır. Genel ilke böyle olmakla birlikte Hz. Peygamber'den sebb, la'n ve beddua anlamındaki ifadelerin varit olduğuna dair bazı rivayetlere rastlanmaktadır. Nitekim bir hadisinde, "Allah'ım, Şüphesiz ben de bir beşerim. Müslümanlardan her kime, sebb ya da lanet ettiysem veya canını acıttıysam bunu onun için günahlardan arınma ve rahmet vesilesi eyle!" buyurduğu görülmektedir. Bir çelişki gibi görülen bu durumun nasıl anlaşılması gerektiği çalışmamızın ana konusunu oluşturmaktadır.

Yapılan araştırmada Hz. Peygamber'in bu anlamdaki ifadelerine muhatap olanların inananlar ve inanmayanlar olmak üzere iki kesimden oluştuğu anlaşılmış ve bu sebeple de iki farklı değerlendirmeye gidilmesi gerektiği kanaatine varılmıştır. Ayrıca bu muhataplardan inanmayanları da iki grupta mütalaa etmek mümkündür. Birincisi, Mekke Müşrikleri gibi İslam'a saldıran ve zulümleri ile ön plana çıkan belirli kişi ve gruplardır. Hz. Peygamber'in bunlara karşı kullandığı sebb ve beddua anlamdaki ifadelerinin İslam'a ve Müslümanlara verdikleri zararlardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bunlar,

¹⁰⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, 2/67.

¹⁰⁶ Uysal, *Hz. Peygamber ve Sözü'nün Dönüşümü*, 111.

mazlumların zalimlere beddua edebileceklerine delil sayılan Nisâ sûresi 4/148. ayetin kapsamında değerlendirilmelidir. Ayrıca Allah, birçok ayette genel anlamda zalimlere ve inkârcılara lanet okumuştur. Hz. Peygamber'in belirli kişi ve grupları kastetmeden bu tür insanlara yaptığı lanet ve beddualar da aynı şekilde Kur'ân'ın bu ayetleriyle uyum içindedir.

İnananlara yönelik kullandıklarının ise belirli şahıslara değil İslam'a aykırı vasıflarına yönelik olduğu ağırlık kazanmıştır. Bunların dışında Arapların sebb veya beddua anlamını kastetmeyip kullandıkları zahirde olumsuz anlam çağrıştıran ifadeler vardır ki Hz. Peygamber bunları kullanmakta sakınca görmemiştir. Nitekim muhatapları da bu ifadelere sebb, beddua vb. anlamlar yüklememişlerdir. Hz. Peygamber'in haksızlıklara beşerî bir tepki olarak kullandığı ifadeleri ise daha önce belirtilen ilgili ayet kapsamında değerlendirilebilir. Ayrıca bunların dua yerine geçmesi için Allah'tan talepte bulunmuş olması onun merhamet vasfının bir tezahürüdür. Hz. Peygamber'in belirli kişileri kastetmeden genel anlamda kötü fiilleri işleyenlere yönelik kullandığı lanet ifadelerindeki amaç tüm inananları söz konusu kötülüklerden sakındırmaktır. Bütün bunların yanında Hz. Peygamber, sebb, beddua ve lanete maruz kalanların onlar hakkında günahlardan arınma ve rahmet vesilesi olması için dua edilmiştir.

Kaynakça

- Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî. *el-Musannef*. thk. Habiburrahman A'zami. 10 Cilt. Beyrut: Dârü't-ta'sîl, 2013.
- Agitoğlu, Nurullah. "Kültürel Bağlam Çerçevesinde Sözlü Kültürün Hadislere Etkisi". *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi = The Journal of Turk & Islam World Social Studies* VI/23 (2019), 17-28.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Dârü'l-hadîs, 1995.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnâvut, Adil Mürşid. I-L Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2001.
- Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî. *Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî. *Şuabü'l-îmân*. thk. Abdülalî Abdülhamid Hamid. I-XIV Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 1. Basım, 2003.
- Boynukalın, Mehmet. "Sövmeyi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî. *el-Edebü'l-müfred*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 3. Basım, 1989.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî. *el-Câmi'u's-sahîh*. Beyrut: Dâru Tavku'n-Necât, 1422.
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Şu'ayb el-'Arna'ût. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebû Ya'la el-Mevsilî, Ahmed b. Ali b. el-Müsenna el-Mevsilî. *el-Müsned*. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2013.
- Elbânî, Nâsirüddin el-Elbânî. *Sahîhü'l-Câmi'i's-sağîr*. b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmî, ts.
- Elbânî, Nâsirüddin el-Elbânî. *Da'îfü'l-Câmi'i's-sağîr*. b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmî, ts.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî. *İhyâü Ulûmi'd-dîn*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.

- Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbü'rî. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkadir Ata. I-IV Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1990.
- Heysemî, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman el-Heyemî. *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*. thk. Husameddîn el-Kudsî. I-X Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1994.
- Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr el-Humeydî. *Müsnedü'l-Humeydî*. thk. Hüseyin Selîm Esed. I-II Cilt. Dimeşk: Dâru's-Sekâ, 1. Basım, 1996.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *el-İstizkâr*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421/2000.
- İbn Battal, Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî. *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 10 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-rüşd, 1423.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *el-Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdîs ve'l-asar*. thk. Sa'd b. Nâsir. I-XXV Cilt. Riyad: Dâru Künûzü İşbiliye, 1. Basım, 2015.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *Müsnedu İbn Ebî Şeybe*. thk. Adil b. Yusuf el-Gazavî, Ahmed Ferîd el-Mezîdî. I-II Cilt. Riyad: Darü'l-Vatan, 1. Basım, 1997.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1379.
- İbn Hibbân el-Büstî, Ebû Hâtîm Muhammed. *el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibban*. thk. Şuayb el-Arnâvut. I-XVIII Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1988.
- İbn Hibbân el-Büstî, Ebû Hâtîm Muhammed. *Sahîhu İbn Hibbân*. thk. Şuayb el-Arnâvut. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1988.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi'l-Kutubî'l-Arabiyye, ts.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdir, 1414/1993.
- İbnu'l-Esîr, Ebû's-Sa'âdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî. *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*. thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî, Mahmûd Muhammed et-Tanâhî. 5 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1399/1979.
- Karaaslan, Nergis. *Rivâyetlerde Hz. Peygamber'e ve Sahâbeye Saygısızlık Meselesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvattâ'*. thk. Muhammed Muştafâ el-A'zamî. 8 Cilt. Abu Dabi: Muessesetu Zâhid b Sultân, 1425/2004.
- Ma'mer b. Râşid. *el-Câmi' (el-Musannef'in sonunda)*. thk. Habîbürrahmân el-A'zamî. Beyrut: el-Meclisü'l-ilmî, 1403.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ty.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen*. thk. Abdülfettah Ebû Gudde. I-IX Cilt. Haleb: Dârü'l-Matbuâtî'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1986.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî. *el-Minhâc*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-arabî, 1392.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî. *Riyâzü's-sâlihîn (Fahl)*. thk. Mâhir Yâsîn el-Fahl. Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2007.
- Râzî, Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî. *Muhtârü's-sihâh*. Beyrut: el-Mektebetü Lübnân, 1995.
- San'ânî, Muhammed b. İsmail b. Salâh es-San'ânî. *Feyzü'l-kadîr*. Riyad: Dârü's-Selâm, 2011.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî. *el-Câmiu's-sağîr*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1425.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî. *el-Mu'cemu'l-evsat*. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-haremeyn, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî. *el-Mu'cemu'l-kebir*. thk. Hamdi Abdülmecid Selefi. I-XXV Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 3. Basım, 1994.

- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî. *el-Müsned*. thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî. I-IV Cilt. Mısır: Daru Hicr, 1999.
- Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ. *es-Sünen*. thk. Fu'âd 'Abdulbâkî. 5 Cilt. Mısır: Şirketu Muşţafâ'l-Bâbî'l-Halebî, 1395/1975.
- Uysal, Şule Yüksel, Hz. *Peygamber ve Sözü'nün Dönüşümü*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b Ömer b Vakid el-Eslemî el-Vâkidî. *el-Meğâzî*. Beyrut: Dârü'l-A'lamî, 1409.
- Varol, Bahaüddin. "Emevîler'in Hz. Ali ve Taraftarlarına Hakaret Politikası Üzerine". *İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 4/8 (2006), 83-108.
- Yılmaz, Orhan. "Hz. Muâviye'yi Öven ve Yeren Bazı Hadislerin Tahlili ve Tenkidi = Analysis and Criticism of Some Hadîths That Praisinf and Reviling to Mu'awiya", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/18 (2020), 91-117
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. Beyrut: Matbaatü'l-Hayriyye, ts.